

NHỮNG GIÁ TRỊ VĂN HÓA, LỊCH SỬ, KIẾN TRÚC CỦA NHÀ CỔ TẠI HUYỆN NHƠN TRẠCH, TỈNH ĐỒNG NAI - MỘT SỐ GIẢI PHÁP BẢO TỒN VÀ PHÁT TRIỂN

CN. Đặng Chí Công¹

TÓM TẮT

Trên dải đất hình chữ S kéo dài từ Bắc chí Nam có nhiều giá trị văn hóa nổi bật gắn liền với đời sống của người Việt, trong đó có những ngôi nhà cổ. Tại huyện Nhơn Trạch, những ngôi nhà cổ có giá trị kiến trúc, văn hóa, lịch sử đã được các cấp, các ngành, nhiều nhà nghiên cứu trong và ngoài nước đánh giá và công nhận. Việc bảo tồn và phát triển nhà cổ có ý nghĩa quan trọng đến sự phát triển kinh tế - xã hội của địa phương. Vì thế qua bài báo tác giả trình bày một số giải pháp để bảo tồn và phát triển nhà cổ Nhơn Trạch trong giai đoạn hiện nay.

Từ khóa: Nhà cổ, Nhơn Trạch, văn hóa, kiến trúc, lịch sử, truyền thống

1. Đặt vấn đề

Trong tiến trình Nam tiến của dân tộc Việt Nam, vùng đất Nam Bộ đã từng bước thuộc chủ quyền của người Việt. Vào năm 1698, “dân mở đất trước, nhà nước quản lý sau”, nhà Nguyễn cử Chương cơ Lễ thành hầu Nguyễn Hữu Cảnh tổ chức bộ máy chính quyền địa phương, lấy xứ Đồng Nai làm huyện Phước Long dựng nên dinh Trấn Biên, lập ra phủ Gia Định đồng thời lập ra thôn, phường, ấp... cùng với đó là sự xuất hiện ngày càng nhiều của các ngôi nhà truyền thống để có thể ứng phó với nắng mưa, gió, bão. Lịch sử Biên Hòa - Đồng Nai đã 300 năm - nơi có lớp cư dân vùng ngũ Quảng vào lập nghiệp, họ mang theo lối kiến trúc nhà roi, nhà rường của miền Trung vào vùng đất Nam Bộ. Vì thế nhà cổ ở huyện Nhơn Trạch thể hiện rõ lối kiến trúc độc đáo vùng miền và giá trị văn hóa địa phương. Tiêu biểu nhất là nhà cổ của

ông Phạm Văn Lẹo tại ấp 1, xã Hiệp Phước được xếp hạng là một trong 25 ngôi nhà tiêu biểu của tỉnh Đồng Nai; nhà cổ của Đào Mỹ Trí Nhân tại ấp Phú Mỹ II, xã Phú Hội, huyện Nhơn Trạch cũng mang nét kiến trúc độc đáo nhất vùng với 106 cột, được xây dựng vào năm 1890 (được tính theo tuổi của ông Đào Mỹ Trí Nhân); nhà cổ ông Trần Ngọc Khánh, ấp Bến Cam, xã Phước Thiện, huyện Nhơn Trạch tồn tại trên 90 năm và các nhà cổ khác như: nhà cổ của ông Nguyễn Văn Canh (xã Phú Hội), nhà cổ của Bà Trần Thị Đbu (xã Phú Hội), nhà cổ Hội đồng Liêu (xã Phú Hội), nhà cổ ông Nguyễn Quang Kính (xã Phú Hội), nhà cổ của ông Nguyễn Thanh Hiền (xã Phú Hội), nhà cổ của ông Nguyễn Thành Tôn (xã Hiệp Phước), nhà ông Nguyễn Lục Yêm ở Phú Hội,...

¹Trường Đại học KHXX và NV TP. Hồ Chí Minh

2. Nội dung

2.1. Giá trị văn hóa, lịch sử, kiến trúc của nhà cổ tại huyện Nhon Trạch, tỉnh Đồng Nai

Nét độc đáo và giá trị thẩm mỹ, giá trị lịch sử, văn hóa, kiến trúc của nhà cổ được thể hiện qua các hướng nghiên cứu khác nhau của người nghiên cứu.

Xét về không gian kiến trúc, theo quan sát thực tế thì kiểu nhà chữ (J), lợp ngói âm dương, nhà được chia theo 3 gian 2 chái, nóc nhà 4 mái với 2 phần nội tự và ngoại khách (bên trong thờ tự, bên ngoài sinh hoạt, tiếp khách). Đây là không gian chung cho các kiến trúc của nhà cổ nhưng tùy vào sự giàu có của chủ nhà mà ngôi nhà có thể nhỏ hơn hoặc lớn hơn, có khi lên đến bốn, năm gian. Còn về kết cấu khung gỗ ngôi nhà ông Phạm Văn Lẹo, nhà trên theo kiểu nhà nọc ngựa, nhà ngang theo kiểu xuyên trính; nhà ông Trần Ngọc Khánh, ấp Bến Cam, xã Phước Thiện với tổng diện tích căn nhà 300m², được làm bằng gỗ giáng hương và cẩm xe, bên trên được chạm trổ hoa, rồng, phượng rất cầu kỳ, mái lợp ngói âm dương. Còn nhà ông Đào Mỹ Trí Nhân được xem là ngôi nhà bề thế nhất vùng với lối kiến trúc đặc biệt: 106 cột bao gồm nhà trên, nhà dưới và cột hiên, cả nhà trên và nhà dưới đều có kết cấu xuyên trính, là “kết cấu theo dạng nhà rường (hay còn gọi là xuyên trính),... Kết cấu xuyên trính được xem là thông thoáng, tạo không gian rộng rãi trong ngôi nhà, hơn nữa nó còn có tác dụng chịu lực tốt” [1].

Về trang trí nội thất thì nhà cổ được xây dựng cân xứng, hài hòa, màu sắc trang trí đẹp mắt và giàu tính dân gian với những họa tiết trang trí trong nhà truyền thống ở huyện Nhon Trạch đều gần gũi và quen thuộc như hình ảnh cây mai, lan, cúc, trúc hoặc con rồng, chim sè... và hình ảnh các loại trái cây đặc trưng của vùng đất Nam Bộ. Về những hình ảnh, họa tiết, lối kiến trúc trên của các ngôi nhà cổ, được nhà nghiên cứu Vũ Tam Lang đánh giá trong tác phẩm *Kiến trúc cổ Việt Nam* như sau: “Đó là những công trình kiến trúc dân dụng với phong cách kiến trúc giản dị khiêm tốn, nhẹ nhàng – thoáng đạt phù hợp với phong tục tập quán dân tộc và khí hậu Việt Nam” [2]. Bên cạnh đó, thông qua các tác phẩm điêu khắc, chạm trổ đã nói lên tâm lý, tính cách thẳng thắn, phóng khoáng của nông dân Nam Bộ, đồng thời khơi dậy ước mơ của nhà nghệ thuật về cuộc sống ấm no, hạnh phúc, được hòa mình vào thiên nhiên, chim muông, cây cỏ, hoa lá,... Về không gian ngoại thất, xung quanh nhà được bao phủ thực vật bản địa đặc trưng Nam Bộ với các loại cây như: dừa, sầu riêng, hoa sứ, cau... tạo không gian mát mẻ, trong lành, thoáng đãng, khiến cho những ai đến tham quan đều hình dung được một bức tranh phong thủy hữu tình, đầy thi vị mà người xưa để lại.

Theo ý kiến của các nhà nghiên cứu và của chủ nhà thì đặc điểm kiến trúc độc đáo của nhà cổ ở Nhon Trạch khác với các ngôi nhà khác đó là có bộ phận

thanh kèo hiên nối tiếp với những thanh kèo ở trong nhà và ăn mộng vào cột hiên, đỡ trực tiếp phần mái hiên. Toàn bộ thanh kèo được chạm khắc công phu hình hoa lá, đuôi kèo được chạm trở thành đầu rồng uyển chuyển và tinh tế. Bên cạnh đó, giá trị văn hóa truyền thống Nhơn Trạch còn mang hơi thở của lối kiến trúc nhà roi, nhà rường của vùng đất Ngũ Quảng. Nó chứa đựng trong mình những yếu tố truyền thống của dân tộc như ngôi nhà được xây dựng bởi bàn tay khối óc của người Việt trên mảnh đất quê hương, kiến trúc ngôi nhà chịu sự quy định bởi môi trường, tâm lý và tâm vóc người Việt trong lịch sử vùng đất Gia Định – Đồng Nai. Bên cạnh đó, nước ta là một nước nông nghiệp có từ lâu đời, văn minh nông nghiệp có ảnh hưởng rất quan trọng đến đời sống của nhân dân, tất nhiên luồng sinh khí văn minh lúa nước đã góp phần không nhỏ vào lối kiến trúc của cha ông ta ngày xưa và cho đến tận hôm nay. Tuy nhiên có một sự khác biệt lớn giữa nhà truyền thống Nam Bộ với nhà roi, rường của Nam Trung Bộ đó là bộ khung chịu lực cũng được giảm thiểu vì không phải chống chọi với những cơn lốc, những trận lụt miền Trung hay những đợt lũ quét, những ngày lạnh giá vào mùa đông như miền Bắc.

Về lịch sử xây dựng, hầu hết những ngôi nhà cổ Nhơn Trạch được xây dựng gần 100 năm. Tuy nhiên có hai ngôi nhà cổ được xây dựng trên 120 năm (nhà cổ

của ông Phạm Văn Lẹo tại ấp 1, xã Hiệp Phước; nhà cổ của Đào Mỹ Trí Nhân tại ấp Phú Mỹ II, xã Phú Hội, huyện Nhơn Trạch) đã tồn tại cùng với nét sinh hoạt của gia đình, là nơi cất giữ những giá trị văn hóa qua nhiều thế hệ. So với các ngôi nhà ở Cù Lao Phố thì về mặt lịch sử hai ngôi nhà có một giá trị to lớn đối với tỉnh Đồng Nai (nhà ông Nguyễn Bửu Khoa ở Cù Lao Phố (Biên Hòa) xây dựng vào năm 1922, ngôi nhà ông Đinh Văn Tron xây dựng vào khoảng 1930, tức là tồn tại vào những năm 20, 30 của thế kỷ XX, còn nhà cổ Nhơn Trạch thì vào cuối thế kỷ XIX). Năm 1998, theo một cuộc điều tra của tỉnh với sự phối hợp của trường Đại học Nữ Chiêu Hòa của Nhật Bản và Đại học Kiến trúc Thành phố Hồ Chí Minh, Bảo tàng và Sở Văn hóa – Thể thao và Du lịch tỉnh thì ngôi nhà ông Lẹo được xếp vào một trong 25 ngôi nhà tiêu biểu của tỉnh trong tổng số 401 ngôi nhà cổ ở Đồng Nai; nhà ông Đào Mỹ Trí Nhân là ngôi nhà bề thế nhất vùng, có giá trị đặc biệt về kiến trúc và điêu khắc của Đồng Nai, được đánh giá cao với những nét văn hóa bản địa truyền thống của các ngôi nhà cổ ở xã Phú Hội, Phước Thiện. Như vậy nhà cổ Nhơn Trạch xứng đáng trở thành biểu tượng văn hóa của huyện Nhơn Trạch mà thế hệ trước để lại cho thế hệ sau như J. Dournes đã từng nói: “Ngôi nhà có một tiếng nói vĩnh cửu, ai biết nghe nó thì nó sẽ nói lên một hoài vọng, một ước mơ” [3]. Đối với người Việt Nam,

ngôi nhà không chỉ thể hiện được nếp sống mà còn là nơi nuôi dưỡng tâm hồn, nâng niu tinh hoa nét đẹp Việt.

2.2. Hiện trạng nhà cổ và công tác bảo tồn nhà cổ hiện nay

Trong thời gian gần đây, khách tham quan nhà cổ rất ít, chủ yếu là các nhà nghiên cứu, các đoàn làm phim tư liệu lịch sử hay cơ quan nhà nước,... Nhưng dù là đối tượng khách tham quan là ai, đến từ quốc gia nào, mục đích tham quan hay nghiên cứu đều được chủ nhà tận tình hướng dẫn đi tham quan bên trong ngôi nhà và thuật lại mạch lạc về lịch sử xây dựng ngôi nhà, tiểu sử các vị gia chủ, lối kiến trúc đặc trưng của ngôi nhà... và cùng nhau thưởng thức ly trà Phú Hội chính hiệu mà dân gian không ngớt lời ca tụng qua câu ca dao: “Nước Mạch Bà, Trà Phú Hội”.

Tuy nhiên dù nhà cổ có giá trị văn hóa to lớn nhưng vẫn chưa được phát triển tương xứng với tiềm năng của địa phương. Thực tế, thu nhập chính từ ngôi nhà cổ chủ yếu bằng hình thức cho thuê làm cảnh quay cho các đoàn làm phim, như trong các bộ phim: *Lục Vân Tiên*, *Ma Mười* (hợp tác với Hàn Quốc), *Bình Tây Đại Nguyên soái*,... Chưa xây dựng được khu du lịch sinh thái mà điểm nhấn là những ngôi nhà cổ có bề dày lịch sử ở địa phương.

Trong khi đó, việc mở rộng sản xuất chăn nuôi, xây dựng nhà cửa theo hướng hiện đại, những hàng rào kiên cố bằng bê tông, cốt thép,... của những hộ dân sinh sống xung quanh đã làm giảm

mỹ quan của ngôi nhà cổ, làm mất đi nhiều không gian xanh xung quanh ngôi nhà cổ. Điều kiện khí hậu thay đổi nhanh do tốc độ công nghiệp mạnh đã làm cho những loài cây lâu năm bị mất dần, cây có giá trị kinh tế cao còn khá ít, cây ăn trái thì đang trong quá trình trồng lại đã ảnh hưởng lớn đến công tác bảo tồn cho nhà cổ hiện nay. Minh chứng là nhiều ngôi nhà cổ đang dần xuống cấp, nhiều bộ phận cấu tạo nên ngôi nhà có dấu hiệu mối mọt, bạc màu, rong rêu. Trong khi đó việc trùng tu ngôi nhà cổ chưa chú trọng đến tính thẩm mỹ trong khôi phục hiện trạng như ban đầu và trình độ bảo dưỡng đảm bảo đúng kỹ thuật của chủ nhân ngôi nhà còn hạn chế nhiều mặt.

2.3. Một số giải pháp giữ gìn, bảo tồn và phát triển nhà cổ tại địa phương trong thời gian tới

Huyện Nhơn Trạch, tỉnh Đồng Nai là huyện đạt chuẩn Nông thôn mới vào năm 2015, đang đẩy nhanh tiến độ xây dựng thành thành phố đô thị loại II. Vì thế trong những năm gần đây, tình hình kinh tế - xã hội của huyện có nhiều bước chuyển mình nhanh chóng, đời sống nhân dân có nhiều tiến bộ, đã bước đầu hình thành những lối sống, nét sinh hoạt văn minh, hiện đại theo hướng công nghiệp hóa, hiện đại hóa. Theo Quyết định số 455/QĐ-TTg ngày 22/3/2016 của Thủ tướng Chính phủ về việc “Phê duyệt điều chỉnh quy hoạch chung đô thị mới Nhơn Trạch, tỉnh Đồng Nai đến năm 2035 và tầm nhìn

đến năm 2050” đã quy hoạch xây dựng các khu du lịch sinh thái với diện tích khoảng 1.175 ha; hình thành các khu đô thị du lịch với diện tích 1.006 ha tại xã Đại Phước, xã Long Tân; phát triển dịch vụ du lịch và giải trí, nhà ở sinh thái mật độ thấp, duy trì hành lang xanh ven sông, kênh, rạch; khai thác phát triển du lịch trên sông Đồng Nai, Nhà Bè, Đồng Tranh kết hợp với du lịch miệt vườn và tham quan rừng ngập mặn. Trong Văn kiện Đại hội đại biểu Đảng bộ tỉnh Đồng Nai lần thứ X đã nhấn mạnh trong giai đoạn 2015 – 2020 cần phải “chú trọng phát triển các sản phẩm du lịch đặc thù về di tích lịch sử, văn hóa, lễ hội, ẩm thực, du lịch làng nghề, du lịch sinh thái nghỉ dưỡng, du lịch sông nước” [4]. Trong đó, huyện Nhơn Trạch cần “tận dụng ưu thế cảnh quan sẵn có, tạo điều kiện liên doanh, liên kết thu hút vốn đầu tư để phát triển du lịch sinh thái phù hợp quy hoạch (Đại Phước – Ông Kèo – Long Tân – Phú Hội); trong đó, đẩy mạnh phát triển khu du lịch sinh thái Cù Lao Ông Cồn” [5]. Để bảo tồn, giữ gìn và phát triển nhà cổ cần phải gắn với sự phát triển của du lịch, thực tế là huyện đang quy hoạch 10 dự án phát triển du lịch và 01 dự án du lịch sinh thái Giang Lò, xã Phú Hội đang được Trung tâm Xúc tiến Du lịch Đồng Nai kêu gọi đầu tư với dự kiến tổng vốn đầu tư 1.200 tỷ đồng. Đây là động lực quan trọng để bảo tồn và phát triển nhà cổ gắn với sự phát triển kinh tế - xã hội của huyện Nhơn Trạch trong thời gian tới. Vì thế

tác giả xin nêu một vài ý kiến về công tác bảo tồn nhà cổ trên địa bàn huyện Nhơn Trạch.

Thứ nhất, huyện Nhơn Trạch cần phối hợp với Sở Văn hóa – Thể thao và Du lịch Tỉnh, Sở Khoa học Công nghệ Tỉnh, Bảo tàng Tỉnh, cùng các chuyên gia để tiến hành nghiên cứu, đánh giá lại các di tích để nhanh chóng có kế hoạch bảo tồn cụ thể hai ngôi nhà cổ trong hệ thống di sản văn hóa vật thể có sở hữu tư nhân. Đây được xem là biện pháp vừa kích thích được tính chủ động của gia chủ trong công tác bảo tồn vừa góp phần tạo ra một cái nhìn tổng thể về di sản nhà cổ trên địa bàn huyện Nhơn Trạch.

Thứ hai, sau khi xác định được giá trị văn hóa, lịch sử, kiến trúc,... cần quyết tâm đi vào công tác bảo tồn trên tinh thần khoa học, cấp bách. Muốn làm được như vậy phải học tập kinh nghiệm bảo tồn nhà cổ ở các khu vực và địa bàn trong tỉnh như cách bảo tồn nhà cổ ở Cù Lao Phố, Thành phố Hồ Chí Minh,... làm được vậy chính là phát triển bền vững, giải quyết phần nào mối quan hệ biện chứng giữa bảo tồn văn hóa và phát triển kinh tế trên địa bàn huyện. Tuy nhiên trong công tác bảo tồn phải đặc biệt chú ý đến không gian bố cục của ngôi nhà ở thế kỷ XIX đã bộc lộ những yếu tố không phù hợp trong sinh hoạt của gia chủ trong thời hiện đại, điều này cần phải có sự “chung lưng, đầu cật” giữa chính quyền và nhân dân,

giữa doanh nghiệp và chính quyền, giữa chính quyền và gia chủ.

Thứ ba, chúng ta cần tiến hành những biện pháp tổng hợp, vừa sâu vừa rộng để giới thiệu nét đẹp văn hóa huyện nhà đến với nhân dân và các khách nước ngoài, nhà đầu tư, doanh nghiệp trên địa bàn huyện và tỉnh Đồng Nai. Việc làm này chính là “nhất tiến song điều” vừa tạo điều kiện gia tăng nguồn kinh phí tu bổ, quảng bá được di sản một vùng của huyện; vừa giới thiệu cho nhân dân thấy được tầm quan trọng của bảo tồn nhà cổ với những lợi ích vật chất, tinh thần mà nó mang lại.

Thứ tư, đẩy mạnh hoạt động du lịch văn hóa lịch sử của huyện nhà thông qua việc xây dựng tuyến du lịch văn hóa như sau: 1. Làng Bến Gỗ - 2. Đình thờ Phú Mỹ - 3. Nhà cổ Nhơn Trạch - 4. Chiến khu rừng Sác và đền thờ liệt sĩ huyện Nhơn Trạch - 5. Khu Di tích Cù lao Giấy và Khu Du lịch Bò Cạp Vàng để tạo ra một nguồn kinh phí đủ lớn để chống chọi với những thách thức của thời gian, khí hậu và môi trường Nam Bộ. Việc làm này tạo được một diện

mạo mới cho huyện nhà, góp phần đem di sản văn hóa truyền thống đến với những người yêu văn hóa Việt trong thời kỳ hội nhập toàn diện và xây dựng các tiêu chí xây dựng nông thôn mới nâng cao trên địa bàn huyện.

Sau cùng và cũng là nhân tố quan trọng nhất đó chính là cần phải có sự phối hợp nhịp nhàng như “hoi thờ của cơ thể khỏe mạnh” giữa Đảng, chính quyền và nhân dân để phát huy tối đa sức mạnh đa chiều, đa phương, đa ngành, đa lĩnh vực,... tạo ra một môi trường tối ưu cho sự bảo tồn di sản nhà cổ trên địa bàn huyện Nhơn Trạch.

3. Kết luận

Như vậy, từ những giá trị văn hóa, lịch sử, kiến trúc đã được ghi nhận và hiện trạng, công tác bảo tồn hiện nay, có thể thấy việc giữ gìn, bảo tồn và phát triển nhà cổ tại huyện Nhơn Trạch, tỉnh Đồng Nai là rất cấp bách. Với năm ý kiến đề xuất nêu trên, tác giả mong rằng bài báo sẽ đóng góp tiếng nói trong việc bảo tồn và phát triển giá trị văn hóa nhà cổ tại tỉnh Đồng Nai.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Liên hiệp các Hội khoa học & kỹ thuật TP. Hồ Chí Minh (2011), *Nam Bộ đất và người (tập VIII)*, Nhà xuất bản Chính trị quốc gia, Hồ Chí Minh
2. Vũ Tam Lang (1991), *Kiến trúc cổ Việt Nam*, Nhà xuất bản Xây dựng, Hà Nội
3. Vitruvius (2004), *Mười cuốn sách về kiến trúc*, Nhà xuất bản Xây dựng, Hà Nội
4. Văn kiện Đại hội đại biểu Đảng bộ tỉnh Đồng Nai lần thứ X, nhiệm kỳ 2015 – 2020
5. Văn kiện Đại hội đại biểu Đảng bộ huyện Nhơn Trạch lần thứ V, nhiệm kỳ 2015 – 2020

6. Ban Chỉ đạo Lễ kỷ niệm 300 năm vùng đất Biên Hòa – Đồng Nai, *Biên hòa – Đồng Nai 300 năm hình thành và phát triển*, Nhà xuất bản Đồng Nai
7. Trịnh Hoài Đức (2005), *Gia đình Thành thông chí*, Nhà xuất bản Tổng hợp Đồng Nai
8. Trần Khang (2002), *Nhà ở truyền thống tỉnh Đồng Nai và tỉnh Tiền Giang*, Tư liệu Bảo tàng Đồng Nai

**THE VALUES OF ARCHITECTURE, HISTORY AND CULTURE
OF ANCIENT HOUSES IN NHON TRACH, DONG NAI –
SOLUTIONS FOR THEIR CONSERVATION AND DEVELOPMENT**

ABSTRACT

With the shape of a long S stretching from the North to the South, Vietnam has a great deal of cultural values associated with the lives of its people in the past. Typically, they are the ancient houses. The architectural forms of the houses vary accordingly to the geographical areas. Therefore; the two ancient houses built up at Nhon Trach in the 19th century are of a great values of aesthetic, culture and architecture , which are assessed and recognised by the experts. Conserving and developing the houses play an important role in locally social-ecomonic development. This paper offers some sets of effective solutions for this special type of tourism in Nhon Trach, Dong Nai.

Keywords: *Ancient houses, Nhon Trach, culture, architecture, history, traditional*